

O'ZBEKISTONDA CHIQINDISIZ VA KAM CHIQINDILI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING EKOLOGIK-IQTISODIY MEXANIZMLARI

I.E.Tashkentbayev, Sh.E. Kosimova, S.B.Jovliyev, S.B.Jovliyev

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:26.01.2026

Revised: 27.01.2026

Accepted:28.01.2026

KALIT SO'ZLAR:

chiqindisiz
texnologiyalar, kam
chiqindili ishlab
chiqarish, ekologik
mexanizmlar, iqtisodiy
rag'batlantirish, yashil
iqtisodiyot, barqaror
rivojlanish.

Mazkur maqolada chiqindisiz va kam chiqindili texnologiyalarni joriy etishning ekologik-iqtisodiy mexanizmlari tadqiq etilgan. O'zbekiston sharoitida ishlab chiqarish va iste'mol chiqindilarining ko'payishi bilan bog'liq ekologik muammolar tahlil qilinib, ularni kamaytirishda resurs tejovchi va ekologik toza texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ekologik me'yoriy-huquqiy mexanizmlar hamda iqtisodiy rag'batlantirish vositalarining o'zaro uyg'unligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari chiqindisiz ishlab chiqarishni rivojlantirish va barqaror ekologik-iqtisodiy taraqqiyotga erishishda amaliy ahamiyatga ega.

Kirish

Hozirgi davrda O'zbekiston iqtisodiyotining sanoatlashuvi, qishloq xo'jaligi va urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi atrof-muhitga tushayotgan yuklamani oshirmoqda. Ishlab chiqarish va iste'mol chiqindilarining ko'payishi ekologik xavfsizlikka jiddiy tahdid solmoqda. Shu sharoitda chiqindisiz va kam chiqindili texnologiyalarni joriy etish mamlakatning barqaror rivojlanish strategiyasida muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonni amalga oshirishda samarali ekologik-iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Chiqindisiz texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonida xomashyo va materiallardan kompleks foydalanishni ta'minlab,

chiqindilarni ikkilamchi resurs sifatida qayta ishlab chiqarishga yo'naltirilgan tizimdir. Kam chiqindili texnologiyalar esa ishlab chiqarish chiqindilarining miqdorini keskin kamaytirish va ularning ekologik xavfini minimallashtirishga qaratilgan. Bu texnologiyalar resurs tejash, energiya samaradorligini oshirish va ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish imkonini beradi. Natijada ekologik va iqtisodiy manfaatlar uyg'unlashadi.

O'zbekistonda sanoat, qurilish va maishiy chiqindilar hajmi yildan-yilga ortib bormoqda. Ayrim hududlarda chiqindilarni qayta ishlash darajasining pastligi ekologik muammolarni kuchaytirmoqda. Shu sababli davlat tomonidan chiqindilarni kamaytirish, qayta ishlash va ekologik toza texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, "yashil iqtisodiyot"ga o'tish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish va resurs tejovchi texnologiyalarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlariga aylangan.

O'zbekistonda chiqindisiz va kam chiqindili texnologiyalarni rivojlantirishda quyidagi ekologik mexanizmlar muhim ahamiyatga ega:

- atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi qonunchilikni takomillashtirish;
- chiqindilarni joylashtirish va utilizatsiya qilish bo'yicha ekologik me'yorlarni joriy etish;
- korxonalarda ekologik menejment tizimlarini (ISO 14001) tatbiq etish;
- ekologik monitoring va davlat nazoratini kuchaytirish.

Mazkur mexanizmlar ishlab chiqarish subyektlarining ekologik mas'uliyatini oshirib, tabiatga salbiy ta'sirni kamaytirishga xizmat qiladi.

Ekologik maqsadlarni amalga oshirishda iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlari muhim o'rin tutadi. O'zbekistonda ular quyidagilar orqali namoyon bo'ladi:

- ekologik toza va resurs tejovchi texnologiyalarni joriy etgan korxonalarga soliq imtiyozlari berish;
- atrof-muhitni ifloslantirganlik uchun to'lovlar va jarimalarni qo'llash;
- chiqindilarni qayta ishlash sohasiga investitsiyalarni jalb etish;
- davlat-xususiy sheriklik asosida "yashil" loyihalarni moliyalashtirish.

Iqtisodiy mexanizmlar korxonalarni chiqindisiz ishlab chiqarishga o'tishga iqtisodiy jihatdan manfaatdor qiladi. Ekologik va iqtisodiy mexanizmlar o'zaro uyg'un holda amal qilgandagina yuqori natijaga erishish mumkin. Qat'iy ekologik talablar iqtisodiy rag'batlar bilan qo'llab-quvvatlansa, korxonalar uchun chiqindisiz texnologiyalarni joriy etish

majburiyat emas, balki foydali investitsiyaga aylanadi. Bu esa O'zbekistonda barqaror ekologik-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda chiqindisiz va kam chiqindili texnologiyalarni joriy etish ekologik muammolarni kamaytirish bilan birga, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Buning uchun ekologik va iqtisodiy mexanizmlarni kompleks tarzda rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash va aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish zarur. Aynan shu yondashuv mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Shuningdek hozirgi kundagi dolzarb muommoli bir vaziyatda bu texnologiyalarni ishlab chiqish va uni sanoatga joriy etish kun tartibimiz asosiy maqsadlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi". — Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasining *"Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"*gi Qonuni. — Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasining *"Chiqindilar to'g'risida"*gi Qonuni. — Toshkent.
4. Karimov I.A. Atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish masalalari. — Toshkent: O'zbekiston, 2015.
5. Abdurahmonov Q.X., Rasulov B.B. Ekologik iqtisodiyot asoslari. — Toshkent: Fan, 2018.
6. Tursunov B.O. Resurs tejovchi va chiqindisiz texnologiyalar. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
7. OECD. Towards Green Growth. — Paris, 2011.
8. United Nations Environment Programme (UNEP). Green Economy Report. — Nairobi, 2019.
9. ISO 14001:2015. Environmental management systems — Requirements with guidance for use.
10. G'aniyev A.S. Sanoatda ekologik menejment va audit. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.